

# Het belang van de groep

Christien Brinkgreve, hoogleraar sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht

Dit tijdperk is het tijdperk van het 'ik'. Termen als zelfontplooiing, zelfbepaling, autonomie, zelfredzaamheid zijn *in*. De suggestie wordt gewekt dat groepen *uit* zijn. Maar is dat waar?

Of in hoeverre is dat waar?

Waar is dat groepen die vroeger bepalend waren voor wie je was en hoe je leefde nu veel van hun invloed verloren hebben. In elk geval zijn ze minder bepalend geworden voor levenswijze, gedrag en gevoel van identiteit. We hoeven maar te denken aan de invloed van religie, sociale klasse en sekse. Tot ver in de twintigste eeuw is religie zeer bepalend geweest, met al zijn voorschriften en geboden inzake gedrag en gevoel – niet alleen wat betreft kerkgang, maar ook bijvoorbeeld in het gebod om kinderen te krijgen. Het laatste deel van de 20<sup>e</sup> eeuw kende een proces van secularisering, maar nu zien we de opkomst van de islam in ons land, met vergaande gedragsvoorschriften en -geboden. Religie blijft dus voor grote groepen sterk gedragsbepalend.

Ook sociale klasse is lang sterk bepalend geweest voor gedrag, uiterlijk, kleding, voorkomen, en hoe met gevoel om te gaan. Maar ook voor de kansen die iemand had. Wie voor een dubbeltje geboren was, kon

geen kwartje worden. Dat is veranderd, en de gouden weg naar sociale mobiliteit was en is het onderwijs. Toch is er bij nader inzien ook sprake van continuering van klassenverschillen, via verborgen agenda's en subtiele scheidslijnen.

En daarnaast is ook sekse lang bepalend geweest voor hoe je leefde, hoe je je gedroeg en wat je behoorde te voelen. Ook hier is sprake van sociale mobiliteit of emancipatie. Maar ook hier zijn er taaie mechanismen die mensen op hun plaats houden.

Toch, als grote beweging, kunnen we stellen dat de groep waarin je geboren bent minder bepalend is geworden voor je leven. De scheidslijnen van weleer liggen minder vast, er is meer ruimte gekomen voor de wil en het talent.

Betekent dit dat de groep verdwenen is, dat andere mensen minder belangrijk zijn geworden?

Nee, dat laatste is niet het geval. De mens is een groepsdier, zoals de psychiater Van Dantzig stelt: 'We hebben er alles voor over om erbij te horen, zo veilig mogelijk en als het kan met enig aanzien.'

We zien dat sterk bij jongeren. Uit een rubriek als Achterwerk bijvoorbeeld, een

brievenrubriek voor kinderen en jongeren achter op de VPRO-gids, valt goed te zien hoe sterk jongeren zich op elkaar oriënteren op het gebied van kleding en muziek, maar ook wat te doen en wat te laten. Juist omdat veel van de gedragsvoorschriften minder strikt zijn geworden, richten jongeren zich sterk op elkaar als ze problemen hebben of zich afvragen wat je moet doen, en om te bepalen bij wie ze wél en niet horen. Er heerst een duidelijke cultuur van zelfbepaling: je moet zelf weten wat je vindt en wat je doet. Maar om dat te bepalen, om te weten wat je wilt en doet en wie je bent, gaan ze bij elkaar te rade. Dus juist in een tijd waarin autonomie hoog in het vaandel staat, zijn anderen nodig om te weten wie je bent en wat je doet. Zo schrijft een 12-jarig meisje dat ze een relatie heeft met een jongen van 18 die met haar naar bed wil, maar ze aarzelt of ze dat wel moet doen. Ze krijgt veel reacties, met de strekking dat ze het alleen maar moet doen als ze het zelf wil. Een jongen antwoordt dat hij het erg onvolwassen vindt van die jongen dat hij dat wil als zij er nog niet aan toe is. De conclusie luidt dat het veel erger is om jezelf te verliezen dan je vriend. Uit de Achterwerk-brieven kan worden opgemaakt dat een geïndividualiseerde cultuur als de onze juist zorgt voor een sterkere en vooral meer bewuste en zelfbewuste focus op anderen: een 'golflengte' die per situatie en per relatie moet worden afgetast. Jongeren moeten koersen op hun eigen kompas, maar dat kan kennelijk niet zonder hun gedrag voortdurend af te stemmen op anderen – om erbij te horen en om anders te zijn.

Ook uit ander materiaal dat ik heb gebruikt – opstellen door Amsterdamse scholieren over in- en uitsluiting, met als openingzin: 'Als ik de burgemeester van Amsterdam was, dan zou ik...', blijkt hoe belangrijk het is om erbij te horen. Deze scholieren, brugklassers op scholen verspreid over de stad, hebben een sterk gevoel voor in- en uitsluiting, ze weten dat je niet mag discrimineren en zijn voor streng optreden tegen vervelend gedrag dat onder sommige groepen nu eenmaal meer voorkomt. En ze zijn vindingrijk in het bedenken van oplossingen om contact te krijgen met mensen uit andere groepen. Niet omdat het een of ander hoog ideaal is, ze beseffen dat er niets anders op zit. Maar daarvoor moet je ze wel beter leren kennen. In plaats van door volwassenen gevreesd 'individualisme' en onverschilligheid troffen we in deze opstellen een sterke betrokkenheid aan, en inzicht in groepsmechanismen: 'Iedereen wil wel ergens bijhoren', schrijft een meisje van het Hervormd Lyceum in Slotervaart. 'Je gaat dan helemaal meedoen met wat die groep doet. Je gaat misschien wel hele dikke zwarte lijnen om je ogen heen tekenen. Of ramen ingooien of banden leeg prikken of vechten met andere *gangs*'. Die behoefte om ergens bij te horen, bij de groepen waarmee mensen zich identificeren, zet onbedoeld het mechanisme in werking van verlaging (van de anderen) en verheffing (van de eigen groep). De cultuur van de zelfbepaling heeft het belang van de groep niet minder groot gemaakt. Er is behoefte aan houvast, juist omdat zoveel voorschriften hun kracht ver-

loren hebben en mensen zelf moeten bepalen wat ze doen. Die keuzevrijheid kan verlamdend zijn. Het rijk der vrijheid is mooi, maar je moet maat weten te houden. En dat is iets wat jongeren van anderen moeten leren. In de eerste plaats van volwassenen, die belangrijke gidsen zijn in problemen van oriëntatie en selectie in de zee van mogelijkheden. Een geïnterviewde in mijn laatste boek 'Vroeg mondig, laat volwassen' noemde ook de hang naar haar familie: daardoor ben je bepaald, qua afkomst en opvoeding, dat geeft houvast.

Waarom is werken met groepen en inzicht in groepsprocessen van groot belang, juist ook in deze tijd? In de loop van het leven veranderen de bindingen van mensen. Eerst is er de vanzelfsprekendheid van de familie, waarvan je je tijdens de adolescentie moet losmaken. Vrienden worden belangrijker, maar banden met vrienden vragen onderhoud en dat vraagt bepaalde sociale vaardigheden. Het voordeel is dat ze zelf gekozen zijn, het nadeel dat ze wankeler zijn en voorlopiger. Naast de fasegebonden opgave van loslaten en loskomen van de familie zijn er cultuurgebonden eisen als autonomie en zelfbepaling, die veel van mensen vragen. Het vereist zelfinzicht en sociale vermogens en vaardigheden. Mensen die hier minder bedreven in zijn, die dat sociaal kapitaal of vermogen missen, zouden erg gebaat kunnen zijn bij groepstherapie.

Ook in deze tijd zijn groepen belangrijk, en juist in deze tijd zijn groepen ingewikkeld. Bindingen zijn vaak losser en flexibeler,

maar kunnen ook heel hecht zijn. In het proces van religieuze fanatisering, bijvoorbeeld zoals we in deze tijd meemaken, worden de bindingen juist hechter. Individualisering valt ook te zien als leven in netwerken van eigen makelij (en niet in de groep waarin je geboren bent) en deze zelfgekozen bindingen zijn belangrijk voor het gevoel van identiteit, maar vragen ook onderhoud.

Inzicht in processen van in- en uitsluiting, van erbij horen en er buiten vallen, zijn in deze tijd van groot belang: inzicht in hoe rancune wordt opgeroepen, hoe het fatale mechanisme verloopt van vernedering en wraak, van woede en vergelding, en in de rol van de media hierbij. Naast inzicht in deze groepsprocessen is het nodig ideeën te ontwikkelen hoe deze processen te beïnvloeden. De voorhanden 'groepsregelaars' zoals gezagsdragers, politie, docenten en andere opvoeders hebben behoefte aan kennis en vaardigheden om deze processen te begeleiden naar constructieve oplossingen. Nu zitten ze vaak met de handen in het haar, terwijl hun taak van onschatbare waarde is. Het zou een creatieve uitbreiding zijn van het werk van de huidige groepstherapeuten.

Brinkgreve, C. (2004). *Vroeg mondig, laat volwassen*. Amsterdam: Uitgeverij Augustus.